

EGYETEMI REFORM ES JOGÁSZNEVELÉS

A MÚLT ÉVI december hóban a Kormányzó Úr Ö Főméltóságának fővédnöksége mellett megtartott nagyarányú felsőoktatásügyi szaktanácskozmány az összes egyetemi reformkérdések között napirendre tűzte a jogi oktatás és vizsgarend revízióját is. Közel félszázad óta, a Csáky Albin gróf kultuszminiszter által 1893 októberében benyújtott ilytárgyú törvényjavaslat óta vajúdik nálunk ez a kérdés. A törvényjavaslatok és tervezetek egész sora, a jogi karok memorandumainak egész tömege látott azóta napvilágot, sajnos, mindezideig eredmény nélkül. A most oly jó auspíciomok közt megtartott szaktanácskozmány s talán az a körülmény is, hogy a jelenlegi kultuszminiszter úr nem jogprofesszor, így függetlenebbül és bátrabb kézzel nyúlhat a bajok orvoslásához, remélni engedi, hogy a most készülő egyetemi reform-törvényjavaslat végre megoldja jogi oktatásügyünk régi visszasságait és új mederbe tereli a jogi tanulmányi és vizsgarendet s ezzel a jogásznevelés jobb korszakát készíti elő.

A múlt decemberi szaktanácskozmányon elhangzott nagyértékű felszólalások épp most jelentek meg nyomtatásban, s tőlük függetlenül egy hézagpótló nagy munka Egyetemi reform és az egyetemi selectio reformja címmel Ereky István egyetemi jogprofesszor tollából, mely munka egyfelől rendkívül gazdag adathalmazával, a háború után Angliában, Franciaországban, Németországban, Ausztriában, a kisantant államokban és másutt megvalósított egyetemi reformok részletes ismertetése és kitűnő kritikája, másfelől a mi egyetemi állapotaink bajainak, hiányainak bátor és kíméletlen feltárása által csak megerősíti a kultuszminiszter úr elgondolásának helyességét, hogy az egyetemi reform végre nálunk is elodázhatatlan.

Erekynek ebből a valóban nagyszabású és rendkívül érdekes munkájából elég csak azt a reánk szinte lesújtó adatot felemlítenem, hogy míg hazánk a világháború óta mindössze 54-gyel tudta a négy egyetemünk tanszékeit szaporítani, addig Jugoszlávia 326-tal, Románia 292-vel, Csehszlovákia 423-mal. Vagyis a három, ú. n. kisantant-állam összesen 1041 új tanszéket állított fel a részben tőlünk elrabolt, részben az ő régi és a háború után felállított új egyetemlein és fakultásain. Igazat kell adnunk ugyan Erekynek abban is, hogy az általunk eléggé ismert kisantant-államoknak ez a szédületes egyetemfejlesztési mámája alapján véve kultúrdemagógiának mondható, amivel szemben nekünk inkább a kultúrdemokráciára kell törekednünk, azonban

figyelembe véve azt a széleskörű egyetemfejlesztési munkát, amit a nyugati igazi kultúrállamok mindenikében is láthatunk, be kell ismer-nünk, hogy egyetemeink fejlesztése, különösen a tanszékek szaporítása tekintetében, hazánk sajnálatosan az utolsó helyre szorult s ha a két új egyetemünknek a háború alatti felállítása mai megcsonkított és leszegényedett helyzetünkben elismerésre méltó nagy teljesítmény volt is, de másfelől a racionalizálás divatos jelszava alatt a tanszékek szaporítása helyett nálunk egymásután szüntettek be fontos és szükséges tanszékeket és üresen hagynak állani — legalább is a jogi karokon 10—12 év óta — fontos katedrákat.

A mi egyetemeink fejlesztése, a különböző tudományszakok újabb és újabb haladását szolgáló új tanszékek szervezése, a régibb parallel-tanszékek visszaállítása (nem is említve az üresen álló, de papíron meghagyott tanszékek betöltését) nálunk a legelemibb felső-oktatásügyi követelés, ha az annyiszor hangoztatott kultúrfőlényünket a körülöttünk kialakult nagyratörő új államokkal szemben biztosítani akarjuk. De követeli ezt az a nagyon időszerű meggondolás is, hogy a kommunizmus fenyegető réme, az orosz szovjet állandó aknamunkája ellen, ami céltudatosan a fiatalság lelkének megmételtyezésére irányul, a legbiztosabb fegyver a műveltség emelése és általánossá tétele, vagyis a félművelt vagy félrevezetett emberek agyából a marx-i ideológia kiirtása s ahelyett a valláserkölcsi alapra épített harmonikus világnézet, a hazafias, nemzeties érzés megszilárdítása és általánossá tétele, a becsületes nemzetépítő munka, a különböző foglalkozási ágak, a társadalmi osztályok kölcsönös megbecsülésére nevelés lehet.

A nyugati nagy kultúrállamok legújabb egyetemi reformjainak Ereky által összegyűjtött gazdag adathalmazából éppen azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy az egyetemek feladata is nem egyedül a tudományok művelése és előrevitele, nem is pusztán a tudósképzés, hanem a társadalmi élet minden ágának, a nemzet egészének erősítése, magasabb színvonalra emelése, tehát a nemzetenvelés, a nemzet erkölcsi és gazdasági tőkéjének a gyarapítása is.

Rendkívül érdekesek erre nézve Erekynek az angol egyetemek legújabb életéből a helyszínén összegyűjtött adatai. Angliában a legújabb egyetem-alapítások egyenesen és kifejezetten a közgazdasági élet előrevitelének célzatával jöttek létre. Az angol nagyipar és nagykereskedelem vezető egyéniségei mutattak rá arra, hogy az oxfordi és a cambridge-i régi egyetemek nem méltatták figyelemre a nagyipar és nagykereskedelem és a természettudományok közötti szoros összefüggést. Ez a meggondolás hozta létre egymás után a modern angol egyetemeket (csak Anglia északi részén legutóbb hat modern egyetemet alapítottak), melyek elé nyíltan azt a hivatást tűzték, hogy „az alkalmazott természettudományok behatóbb művelése révén az angol ipar és kereskedelem versenyképességét a világpiacon emeljék s a német ipar és kereskedelem megdöbbentően nagyarányú fejlődését túlszárnyalják.“ így alakult ki Angliában legújabban az oxfordi és Cambridge! régi egyetemi típus mellett, melyek ma is „az angol gentleman ideálját: a klasszikus műveltségű» hazafias gondolkodású, vallásos és

jómódú úriembert nevelik“, a modern egyetemek új típusa, ahol az ipar és kereskedelem világának jövő vezetőit képezik ki s a gyakorlati étellel való kapcsolatra fektetik a súlyt. A két egyetem-típus értéke és jelentősége tekintetében pedig az angol társadalom nagytöbbségének az a felfogása, hogy az egyetemek kétféle hivatása közül nem a tudományok művelése, illetve a tudósképzés, hanem a nevelés a fontosabb.

Ugyanezt a fejlődési menetet és gondolatirányt mutatja azonban a francia és a német egyetemi élet legújabb alakulata. A francia egyetemeket, a faculté-rendszert, ugyan eddigelé is a gyakorlatiasság, a hivatalnok-képzés érdeke jellemezte, de a nálunk is utánzott német egyetemi-típus is a legutóbbi gyökeres világszemléleti reform alapján úgy alakult át, hogy az előbbi tudományos rendeltetéssel szemben ott is a legélesebben hangsúlyozzák a német ifjúság nevelését, mint a legfontosabb egyetemi feladatot. A liberális korszak „világpolgári egyetemeit“ a nemzeti szocialista világnézetnek megfelelő „nemzeti egyetemekké“ alakították át.

A minálunk készülő egyetemi reform vezérelve, alap gondolata sem lehet más, mint a magyar egyetemi ifjúságnak, a magyar nemzet jövő oszlopainak a legmagasabb tudományos kiképzés mellett hazafias érzésű, szociális gondolkodású és keresztény valláserkölcsei világnézetű egyéniségekké nevelése. Az egyetemi reform-törvényjavaslat részletkérdéseihez ma még időelőtti lenne hozzászoknunk, erre alkalmunk lesz majd a törvényjavaslat közzététele után, azonban talán nem lesz felesleges az Ereky István által bemutatott külföldi egyetemi reformokból a tanulságokat, a megszívlelésre méltó gondolatokat már most megbeszelnünk. Részemről csupán az általam legközelebről ismert mai jogásznevelés kérdésre kívánok néhány megjegyzést tenni, amire alkalmat nyújtott az a körülmény is, hogy a legutóbbi költségvetési vitában úgy a képviselőházban, mint különösen a felsőházban, csaknem mindenik felszólaló, különböző szempontból, szóvá tette a diplomás ifjúság problémáját, ami ezidőszert csonka hazánknak egyik legégetőbb és legnehezebben megoldható nagy kérdése.

Régi szállóige, hogy Magyarország a jogászok hazája. Így volt ez a múltban s így van a jelenben is. Az erős közjogi érzék, ami a régi magyar nemes embernek veleszületett tulajdona volt s ami egyik főtényezője lett annak, hogy ezeréves alkotmányunkat „annyi balszerencse közt“ is meg tudtuk oltalmazni, ez az alkotmányos érzék és a közjogi kérdések iránti érdeklődés ma is ott él a magyar fiatalság lelkében s ez a magyarázata annak, hogy intelligens fiatalságunkra ma is a jogi pályának van legnagyobb vonzereje. Másik és közkeletűbb magyarázata a jogászkodás iránti nagy előszeretetnek az a sajnálatos tény, hogy egy félszázad óta átment a köztudatba, hogy a jogi tanulmányokat lehet legkönnyebben elvégezni az egyetemeken, mert ott nincs kötelező leckelátogatás, kollokválás, nincsenek előírt kötelező gyakorlatok, így akinek anyagi ereje engedi, az ma is vígan élheti négy éven át a Bukovay Absentiusok aranyéletét, a szegény fiú pedig mehet irodába, hivatalba, csak a vizsgákra kell előállnia, azokon pedig

— megfelelő bukási esélyek vállalása mellett — valahogyan csak átcsúszik a legtehetségtelegebb ember is és ha keservesen is, de megszerezheti a jogdoktori címet s holta napjáig „doktor“ úrnak fogja titulálni a főpincér, a borbély és az egész társadalom szemében mint „jogtudós“ kérkedhetik.

Az bizonyos, hogy begyökerezett társadalmi felfogásokat, előítéleteket bajos egy csapásra megváltoztatni. Hiszen, különösen a háború után minden illetékes tényező folyton hangoztatta, hogy fiatalságunkat a közgazdasági pályákra kell terelni s e célból alakult meg a budapesti Pázmány Péter tud. egyetem mellett a közgazdasági fakultás is. Az eredmény mégis az, hogy ma is a jogi pályára, vagyis az egyetemek jogi karaira igyekszik bejutni érettségizett fiatalságunk javarésze. Ezzel tehát számolni kell s ez a főoka annak, hogy a jogi tanulmányi és vizsgarend revíziója, vagyis színvonalának emelése, ezzel a jogi karok által is elismert mai visszasságok kiküszöbölése elsődrendű kultúrpolitikai feladat.

Más oldalról az is bizonyos, hogy jogvégzett ifjakra, vagyis a jogi szakmában alaposan képzett és a gyakorlatban sikeresen tevékenykedő egyéneknek ezreire van szüksége az állami és a társadalmi életnek. A minősítési törvények tömegtelen álláshoz írják elő a jogi képzettséget, ami természetes és szükséges követelés is, hiszen a bírói, ügyvédi, a magasabb közigazgatási pályák sikeres betöltéséhez elengedhetetlen a teljes jogászi kiképzés. Sajnos, a legutóbbi törvényes rendelkezések, melyek a közgazdasági fakultás közigazgatási szakán szerzett doktori diplomát a minősítés szempontjából egyenlősítik a jogi doktorátussal, nem mondhatók megnyugtatóknak. A közgazdasági fakultáson a legfontosabb jogi tárgyak oly csekély óraszámban adatnak elő, az oda beiratkozott hallgatók a 2—3-órás tárgyak oly tömegével vannak agyonhalmozva, hogy itt valóban gyökeres revízióra van szükség vagy meg kell szüntetni az egész „közigazgatási“ szakot.

Éppen olyan elhibázott és életképtelen terv a leendő mérnököket egy kis jogi kiképzés után jogi képzettséget igénylő állásokra bocsátani. A bibliai mondás szerint is két úrnak nem lehet szolgálni. Vagy mérnök akar lenni valaki, vagy jogász. A régi polihistorok vagy ma is egyes kivételes zseniális tehetségek megbírhattak két vagy akár több szaktudományt és teljes képzettséget, de az emberek nagy többségére nézve igen elég, ha egyetlen szakmában teljes képzettséget tud szerezni. Erre nézve is nagyon kívánatos, hogy a készülő egyetemi reformtörvény bátor kézzel nyúljon a mai zűrzavaros állapotokhoz és ne riadjon vissza a radikális tisztogatástól és nyesegetéstől.

A mi eddigi jogi oktatási rendszerünk, mely a kötelező jogi doktorátusoknak 1874-ben történt bevezetésén nyugszik, valamint a külföldi példák legtöbbje, különösen a nálunk leginkább irányadóul tekintett német és osztrák rendszabályok azt a közvetítő felfogást igazolják, hogy a joghallgatóknak alapos elméleti kiképzése, vagyis a jogtudományokba való bevezetése és az ú. n. jogásznevelés nem egymást kizáró, nem ellentétes célkitűzések. Ellenkezőleg, ez a két feladat egymást kiegészítő, egyenlően fontos cél, amit a négy évi jogi tanfolyam alatt meg kell valósítani.

A jogi karok, épúgy mint a többi egyetemi fakultások, természetesen elméleti alapvetésként, a hallgatók előtt a jogrendszerek múltját, kifejlődését, bölcsészetét és jelen állását vannak hivatva bemutatni s őket a jogtudományok művelésére, továbbfejlesztésére képesíteni. Minél alaposabb elméleti képzettségű jogászokat bocsátani ki az életbe, minél több leendő jogtudóst és leendő egyetemi tanárt kiképezni, ez minden jogi kar legszebb ambíciója.

De tisztában lehetünk azzal, hogy erre a legmagasabbfokú tudományos kiképzésre nem mindenik joghallgató alkalmas. A kiváló elmetehetség, a jogtudományok mélységeibe való elmerülésre, önálló tudományos búvárkodásra és a tudomány önálló művelésére, továbbfejlesztésére való képesség oly különös isteni ajándék, amivel a jogi karokra beiratkozott hallgatóknak csak igen kis része dicsekedhetik. A szelekciót pedig, bármennyire helyes és elengedhetetlen szükségesség az érettségizett fiatalság kirostálása, mégsem vihetjük odáig, hogy csak a legkitűnőbb tehetségeket, a zseniálisnak látszó kiválóságokat vegyük fel a jogi tanfolyamokra. Elvégre a talán közepes tehetségű fiatal emberekből, a jelesen vagy csak jól érett ifjúból is a legderékabb gyakorlati jogász, kitűnő ügyvéd, bíró, közigazgatási ember válhatik. Már pedig a fiatal emberek többsége bizony csak ilyen közepes egyénekből áll, akik azonban kellő és alapos elméleti és gyakorlati kiképzés után kitűnően megállhatják a helyüket majd a gyakorlati jogéletben. Nincs tehát okunk és jogunk ezeket a szelekció címén kirekeszteni a jogi pályára lépésből. Az államnak és a társadalomnak nemcsak kitűnő jogtudósokra és nagynevű egyetemi jogtanárookra van szüksége, de sokkal nagyobb számú kitűnő gyakorlati jogászra, akikből majdan a gyakorlati élet mesterei, vezetői, kormányférfiak nőhetnek ki. Hiszen az országgyűlés tagjainak nagy része, a minisztériumok vezető emberei csaknem kivétel nélkül a gyakorlati jogászok közül kerülnek ki. Ennek a nagyobb csoportnak, a joghallgatók zömének a helyes kiképzése, a jó gyakorlati jogászok nevelése tehát szintén elég szép és fontos feladata a jogi karoknak.

Anélkül, hogy a francia faculté-rendszert akarnók utánozni, ennek a rendszernek az előnyös pontjait is figyelembe kell vennünk a mi jogi oktatásunk reformjánál. Mindenesetre követésre méltó ebből a rendszerből az, hogy a jogászképzés középpontjává a magánjog és pedig nálunk a magyar magánjog minél intenzívebb tanítását kell tenni. Vagyis úgy rendezni be a tanulmányi rendet, hogy ennek a minden jogász számára legelsőrangú, a jogászai gondolkodás, az elmeélesztés szempontjából legfontosabb tárgynak az előadása ne egy vagy két szemeszterre, de az egész tanfolyam mindenik évében elő legyen írva. A vizsgarendet is úgy kell összeállítani, hogy a magánjog mindenik része vizsgatárgy legyen.

Különben hogy ez voltaképpen nem is a francia rendszer utánzása, arra nézve legyen szabad csak egy régi jogprofesszorunknak, Kövy Sándornak († 1829.) a tanítási rendszerét emlékezetbe idéznem. Ez a nagynevű jogprofesszor, akiről Kossuth Lajos is azt írta, hogy: „tölcserrel öntötte az ember fejébe a jogtudományt“, egy másik híres tanítványának, Fogarassy Jánosnak leírása szerint nem restelte hir-

detni, hogy az ő hivatása nem a szép előadások tartása (pedig Fogarassy szerint is „cicerói nyelven“ beszélt), nem a hajszálfinom definíciók kiformalása, hanem az oktatás, a tanítás és a nevelés. Ezért két-három hónap alatt elmondta hallgatóinak az akkori egész tananyagot s ha elvégezte, újra kezdte, úgyhogy a tanévben háromszor-négyszer is elismételte az egész akkori magánjogot, és így a középszerű elméjű és figyelmetlenebb hallgatókba is valósággal belebeszélte a tudományát. Meg is voltak elégedve az ő tanítványaival a kir. ítélőtábla cenzorai. Azt pedig ismét Kossuth Lajos írja, hogy az ő és egy hallgatótársa félévi (az iskolai előjáróság előtt tartott) vizsgája alkalmával úgy mutatta be ezt a két tanítványát, hogy ez a két fiatal ember jobban tudja a törvényt, mint az egész kir. tábla ... mindkettő stante pede bizvást elmehetne personálisnak. Ha a mai óriási terjedelmű magánjogi tananyag mellett ez a Kövy-féle módszer ma primitívnek tűnik is fel, de annak a lényege: az egész tananyagnak, a magánjog összes főtételeinek beható megtanítása, ma is igaz és helyes követelés.

A magánjogi alapos kiképzés mellett viszont az angol modern egyetemi reformokból át kell vennünk a közgazdasági tudományok intenzívebb tanítását. Amennyire szüksége van minden jogásznak elsősorban a magánjog teljes ismeretére, éppen olyan elengedhetetlen az összes közgazdasági és pénzügyi elméletek és rendszerek biztos ismerete és elsajátítása. A magyar ifjúság, mint általában a „fajmagyar“ ember, nincs megáldva különös gazdasági érzékkel — bankba, kereskedésbe, ipari pályákra régebben sem szívesen ment a magyar ifjú, ma is igen nehezen lehet őket ezekre a pályákra terelni. Annál szükségesebb, hogy az összes joghallgatók ezekkel a gyakorlatilag annyira fontos stúdiumokkal a legbehatóbban megismerkedjenek s azokban leggondosabb kiképzést nyerjenek, hogy azokat velők megkedveltessük.

A harmadik, de éppen olyan fontos tárgykör pedig, amire a tanulmányi reformok során különös figyelemmel kell lenni, a közjogi és közigazgatási stúdiumok. Ezek iránt már, mint régen, úgy ma is megvan ifjainkban a kellő érzék és kedv, a követelés tehát e részben csak az, hogy a „közjogi“ gyűjtőfogalom alá sorozott összes tárgyakban (ide értve a nemzetközi köz- és magánjogot is), különösen pedig a közigazgatási jog tág mezőin beható és átfogó kiképzést nyerjenek az összes hallgatók. Tudva azt, hogy a kormányzás és a közigazgatás rengeteg hivatalnoka és tisztviselő személyzete a jogászok közül kerül ki, az említett stúdiumokban való teljesen alapos kiképzés is a gyakorlati élet és hazánk jövője szempontjából eminens érdek.

Hogy ezek mellett a legfőbb stúdiumok mellett a történeti és bölcsészeti alapvető tárgyak miként illesztessenek be, ez az egyetemi reformtörvény további fontos kérdése lesz. Mai, közszeretben álló történettudós kultuszminiszterünk mindenképp jobban fog ügyelni arra, hogy Leibniz-nak „A jogtanulás és jogtanítás új módszeréről“ (1667) írt örökbecsű intelme, miszerint „kész jogász csak az lehet, aki a bölcsészeiben és a történetben otthonos“, nálunk is — okulva az eddigi absolute sikertelen kísérleteken — végre valahára megvalósítható legyen.

A mai jogi vizsgarendszer reformjára nézve csak azt kívánom a kultuszminiszter úr figyelmébe ajánlani, hogy a jogi karok erre vonatkozó javaslatai mellett szívlelje meg a régiebb e tárgyú javaslatokat és tervezeteket is. A már gr. Csáky Albin által 1893-ban benyújtott s később a Wlassics és Berzeviczy Albert javaslataiban is alapul elfogadott elvi kiindulási pont, t. i. a mai kötelező jogi doktorátusok helyett a kötelező leckelátogatás, a kötelező kollokviumok, a kötelező gyakorlatok és a „tanulmányi“ szigorlatok törvénybeiktatása — bármennyire ellenzik ezeket néhol a jogi karok mai véleményei — nézetem szerint még mindig nem mondható elavultnak.

Nagyon érthető és tiszteletreméltó az egyetemi jogtanároknak az a törekvése, hogy a mai három alapvizsga és a négy doktorátus rendszere fenntartassék, mert ők ebben látják a jogászképzés főerősségét és a kirostálás legbiztosabb eszközét. Azonban audiatur et altera pars. Igen sok elméleti és gyakorlati szakember viszont azt tartja, hogy nem a jogdoktori cím kötelező megszerzése biztosítja a helyes és alapos jogászi kiképzést, hanem elsősorban az említett régiebb javaslatok által meghonosítani kívánt kötelező leckelátogatás, a kötelező kollokviumok és a kötelező szóbeli és írásbeli gyakorlatok rendszeresítése. A jogi vizsgák tehát ne „doktori“, hanem tanulmányi szigorlatok legyenek. A világért sem kívánjuk mi a szigorlatok színvonalát lejjebb szállítani. A szigorlatok legyenek csakugyan szigorú vizsgák, de ne az legyen a cél, hogy minden végzett joghallgató mint jogi doktor, azaz jogtudós hagyja el az egyetem falait, hanem az, hogy a jog elméletében alaposan kiképzett, de a jog gyakorlati jelentőségével is tisztában levő s annak alkalmazására, a joggyakorlatra kész fiatal emberek váljanak belőlük a 4 évi tanulmány után. Tökéletesen igazuk volt abban a gr. Csáky-, Wlassics- és Berzeviczy-féle javaslatoknak, hogy a doktori cím az egyetemek kifejlődése során mindenütt mint tudományos dísz és egyetemi kitüntetés szerepelt a tudományok művelésére és fejlesztésére hivatottnak látszó legkitünőbb hallgatók jutalmazására és buzdítására. A „jogdoktori“ cím elérése azért megfelelő tudományos munka írásához, szóbeli vitatkozáshoz, előadás tartásához volt kötve, de nem a tanulmányi előmenetel, a jó alap- és államvizsgák jutalma volt.

Annak idején nagy helyesléssel fogadta a magyar jogászvilág az említett javaslatokat, melyek a jogi karokon is ezt a rendszert kívánták meghonosítani, vagyis a doktorátus megszerzését a kiválóbb tehetségű és tudományos hajlamú joghallgatók önkéntes vállalkozására hagyták, tehát egyenlősíteni akarták e részben a jogi vizsgarendet a bölcsészeti karon fennálló rendszerrel. Ellenben a jogi oktatási reform súlypontját a kötelező leckelátogatásra, a kötelező kollokviumokra és a kötelező szóbeli és írásbeli gyakorlatokra fektették. Nézetem szerint is fontosabb lenne, ha a készülő egyetemi reformtörvény nálunk is ezeket az utóbbi követeléseket váltaná be már egyszer, ellenben eltörölné a jogászkornál valóban csak címkórságnak tekinthető doktori cím megszerzésére kötelezést.

Különösen fontosnak tartom a joghallgatók számára az összes főkollégiumokból rendszeresítendő szóbeli és írásbeli gyakorlatok meghonosítását. Egyik igen kiváló felszólaló a decemberi ankéton azzal

érvelt ez ellen a követelés ellen, hogy a gyakorlatokra ott van a joggyakorlati időszak, az egyetemen foglalkozzon a hallgató tisztán az elméletekkel. Erre én ismét csak a nagy német bölcsészt, Leibniz-ot idézem, aki az említett, ma is nagyon aktuális munkájában (a jogtanulás és jogtanítás módszeréről) élesen kiemeli, hogy a jogtudományok mint kiválóan gyakorlati tudományok tanításánál a feltétlenül szükséges elméleti és pedig bölcsészeti előismeretek mellett elengedhetetlen az egyetemeken a rendszeres gyakorlatok tartása és pedig úgy az exegetikai (forrásolvasások), mint a vitatkozásos és jogalkalmazási gyakorlatok. Leibniz-nak ezen helyes útmutatása nyomán a XVIII—XIX. században a jogi karokon divatban is voltak ezek a gyakorlatok s bizony ezeknek a szónoklásban, a vitatkozásban való készség megszerzése és a jogászi irány gyakorlása szempontjából felbecsülhetetlen jelentőségük volt. Ez a helyes elgondolás teremtette meg nálunk is a XIX. század elején a Kövy professzor által Patakon meghonosított és másutt is utánczolt diákvármegye és kir. tábla (Páncél vármegye néven) intézményeit, melyek a mai jogi praktikumok elődei. De elég Plósz Sándor, legnagyobb elméleti per jogászunk többszöri felszólalására is hivatkoznom, aki mindig sürgette a jogtanításnak gyakorlatiasabbá tételét és a praktikumok tartását. Az én általam a kolozsvári jogi karon tartott praktikumokon, amelyeken nagy bűnpereket elejétől végig (írásbeli dolgozatokkal, vád-, védbeszédekkel, ítéletszerkesztéssel) gyakorlatilag bemutattam hallgatóimnak, éppúgy tanuvallomási lélektani kísérleteinken százával vettek részt hallgatóim s ezek a gyakorlatok bizonyára nem voltak haszon nélküliek az illetőknek jövőendő életpályájára.

Kétségtelenül ezeknek a gyakorlatoknak a rendszeresítése növelni fogja az egyetemi tanárok munkáját, de megfelelő tanársegédekkel és gyakornokokkal ezt a feladatot is igen szépen és örömmel elvégezheti az a tanár, aki valóban szereti az ifjúságot és igyekszik őket nemcsak előadásokkal „gyönyörködtetni“ és a szigorlatokon kiexaminálni, hanem jövő életpályájukra nevelni.

A jogásznevelésnek további eszközeiről, a joghallgatók önképzőköréről, tanulmányi kirándulásokról, az írásbeli kollokviumokról, az élőnyelvek kötelező tanulásáról ezúttal helyszűke miatt nem beszélhetek.

Az egyetemi reformtörvény igen sok és nagy problémákat fog felölelni, melyek mindenike a magyar nemzet jövőjét, a mai és a következő generációk szellemi és erkölcsi színvonalának emelését, jellemüknek edzését, helyes irányba indítását fogja szolgálni. E nagyszabású reformok egyik legfontosabbja lesz a mai jogi oktatási és vizsgarend gyökeres revíziója. Ha mai tetterős kultuszminiszterünknek sikerül azt elérnie, hogy a jogi karok jövőre ne „vizsgáztató gépek“ legyenek, hanem a jogászfifjúság nevelő intézetei gyanánt szerepeljenek, ha sikerül biztosítani azt, hogy a joghallgatók az eddiginél is mélyebb jogi tudással, nagyobb kötelességérzettel és hazafias munkakészséggel lépjenek ki az életbe, ezzel valóban hatalmas lépéssel fogja előrevinni a hazai kultúrát és maradandó alkotással örökíti meg a maga nevét.